

Yedinci Gün

Birinci Celse

3 Teşrinievvel 1932 Pazartesi

Açılma saati 14

Reis — Kâzım Paşa Hazretleri

Kâtipler — İsmail Müştak ve Ali Muzaffer Beyler

Reis — Müzakereye başlıyoruz efendim. Dünkü zabıt hülâsası okunacaktır.

Zabıt hülâsası

Türk Dili Tetkik Cemiyeti birinci Kurultayı, Türkiye Reisi Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin yüksek huzurlarıyla Teşrinievvelin ikinci pazar gününü Dolmabahçe Sarayında Kâzım Paşa hazretlerinin riyasetinde altıncı içtimarı aktetti.

Geçen celseye ait zabıt hülâsası okunarak söz almış olan hatipler arasında Uşşakizade Halit Ziya Beyin ismi de bulunduğundan bu cihet ilâve olunmak üzere zabıt aynen kabul edildi.

Ruşen Eşref Bey Sosyalist Soviyet Cumhuriyetleri ittifakı merkez icra komitesi ilim şubesi Reis vekili Stoklar yoldaş tarafından gelen tebrik ve muvaffakiyet temennisini havi telyazısını okuyarak alkışlandı ve teşekkür edilmesi kararlaştırıldı.

İlk söz alan Faik Âli Bey kürsüye gelerek lisanımızın gitikçe daha mükemmel ve daha güzel olmasına çalışmak vatani ve milli vazifelerin en büyüklerinden biri olduğunu söyledikten sonra Türkçenin zannedildiği gibi Arapça ve Acemceye esir olmayıp bilâkis onlarda müessir bulunduğunu ve ötedenberi itiratsız bir surette vukua gelen sadeleştirme keyfiyetini daha müsmir bir mecraya sokmak pek münasip olacağını beyan etti.

Bunu müteakip kürsiye gelen Hüseyin Cahit Bey yazı dilimizin göstermeğe başladığı anarşi içinde ve tam zamanında imdada yetişen Kurultay fikrini büyük bir hürmetle selâmladıktan sonra dilin irademizden müstakil içtimai bir müesseseye ve tabii bir uzviyet olduğu mukaddemesiyle dilimizin temizlenmesi için Türkçeyi ecnebi kaidelerin tabiiyetinden kurtarmak kâfi ve yabancı kelimelerden edilen şikâyetler mübalâgalı olduğunu söyleyerek dilimizin noksanları hakkındaki mütalâalarını iyrat ve yapılacak şey bir taraftan ilmi tectiklere devam ile beraber diğer taraftan ıstılahları kararlaştırmak ve kelime eksiklerimizi tamamlamak ve bir Türkçe lûgar ve sarf ve nahiv yapmak olğunu beyan etti. Bundan sonra söz alan Hasan Âli Bey, dilde her ne olmuş ise mahza öyle olması zarurî olduğu için öyle olmuştur ve bir akademi yazma ve konuşma dilinin önünden değil daima arkasından gider diyen Cahit Beye cevaben bu fikirlerin doğru olmadığını, eski Romada, Fransada, Almanya ve Rusyada akademilerin bu işlere nasıl müdahale ettiklerini beyan ve bizdeki konuşma diliyle yazma dili arasındaki ayrılık diğer medenî dillerdeki ayrılık nev'inden olmadığını ve münevverler dilinin halk dilinden ayrı olması sebeplerini izah etti. Celseye on dakika müddetle fasıla verildi.

İkinci celse Kâzım Paşa Hazretlerinin rişasetinde açıldı. İlk önce Ali Canip Bey söz alarak Faik Âli Beyin bir şiiriyle bir halk şairinin manzumesini okudu ve bu iki şiir arasında bir mukayese yaparak edebiyat maderi vatandır diyenlerin hakları varsa da bu edebiyat Faik Âli Beyin edebiyatı olmayıp halk şairlerinin edebiyatı olduğunu söyledi ve tekâmül bahsi üzerindeki fikrini izzah etti.

Bundan sonra söz alan Fazıl Ahmet Bey tekâmül bahsinde Hüseyin Cahit Beye cevap vererek medeniyette korkulacak şey hızlı yürümek değil bilâkis programlı şuurlu ve terüpli bir hazla yürümemek olduğunu ve Türk diyarından saltanatı kaldırarak demokrasi ve Cümhuriyet kurduğumuz gibi Türk dilinde de edebiyatı Sultanîyeye nihayet vererek demokrasi ve Cümhuriyet ilân cememiz lâzım olduğunu söyledi.

Bundan sonra Dr. Şükrü Bey ölmüş bir lisan olan İbranice'nin bir tek adam tarafından grameri yapılarak bugün Filistin'de nasıl bir ticaret lisanı haline geldiğini anlattı. Bunu müteakip Sadri Ethem Bey milletle ümmet arasındaki tezatları ve iki cemiyet tarzının farklarından bahsederek ümmet kültüründen millet kültürüne ancak inkılâpla geçilebileceğini söyledi. Bunu müteakip Namdar Bey söz alarak insanlardaki fikir ve itiyat esaretleri nazariyesini izzah etti; ve Hüseyin Cahit Beyle Faik Âli Beyi bu esaretler altında gördüğünü söyleyerek inkılâp yolunda yorgunların bir kenara çekilmelerini tavsiye etti. Celseye on dakika müddetle fasıla verildi.

Kâzım Paşa Hazretlerinin rişasetlerinde açılan üçüncü celsede Hüseyin Cahit Bey söz alarak kendisinin beyanatıyla muarızlarının cevapları arasında bir fark görmediğini ve kendisi lisanda insan iradesini inkâr etmeiyy sadece tabii

Halit Ziya Bey

tine, maddi ve manevî varlığına delâlet edecek, bizi yine böyle emniyet ve selâmet limanlarında demir atmaya sevkedebilecek yolları bize şimdiye kadar yüzlerce ve yüzlerce defa gösterdi. Bunun edâyt şükranını kelimeler deruhte edemez. Bu şükran yalnız bir şeyle eda edilebilir: Eli hangi tariki göstriyorsa o tariki müttefikan takip etmek. (Bravo sesleri alkışlar)

Hanımefendiler, Beyefendiler;

Hep tehattur ederiz: memleketin son dakikası çalıyor zannile düşmanların mest oldukları bir zamanda, bu memleketi kurtardı, ve kurtarmak hareketinin arkasında bütün memleketi götürdü. Buna yalnız eli silâh tutanlar değil, çocuklar, kadınlar, ihtiyarlar da koştu.

İşte böyle bir milleti arkasından sürükliyen o yol ne idise o yolun doğurmuş olduğu yollar da onun bakiyesi, onun temadisidir.

Hanımlar, Efendiler;

Siz de benim gibi tesadüf etmişsinizdir. Bir ihtiyar ki elini her şeyden çekmiştir, yürümek kuvveti ancak evine en yakın olan mahalle kahvesine gitmekten ibaret kalmıştır. Orada oturmuş, nargilesini içmekle meşgul. Birdenbire yerinden teprenir, sarsılır: uzaktan bir asker muzikası işitmiştir. Bir küçük müfrezenin önüne geçmiş bir bando uzaktan geliyor. İhtiyar nargilenin marpucunu masanın üstüne atar ve titrek bacaklarıyla küçük çocuklarla beraber alaya katılıp gider. Onun içinde nasıl bir âşk, nasıl bir hamiyet vardır ki ellerinin, bacaklarının titrediğine ehemmiyet vermiyerek kendisini alaya kaptırmuş gidiyor. Efendim, eğer o ihtiyarın bu hareketini bir çılgınlık yahut bir gösterişle itham edenler varsa, onu gülünç bulanlar varsa onlar öyleleridir ki aynı takdirde, aynı vaziyette kendilerinin yaşının üstünden 15 - 20 sene geçtikten sonra, siyah saçları üstüne karlar yağdığı zaman aynı hamiyeti göstermeye kadir değillerdir. Onun içindir ki onları gülünç bulurlar. (Alkışlar)

Hanımefendiler, Beyefendiler; ben Türkçenin ezeli bir aşığıyım. Hepimiz öyle değil miyiz? Türkçeyi muhtelif devirlerinde muhtelif libaslarla, muhtelif şekillerle gördüm, ve sevgilimi o şekiller, o libaslar altında kendi cevherinde sevdim. Ben eski Babîâlinin amedii divanı hümayun hülefasından işitiğim süslü dili sevdiğim gibi Aksarayda karpuz sergisinde müşteri ayartmak için çıgırtkanlık eden Türk delikanlısının türlü zerafetlerle dolu olan türkçesini de sevdim.

(Alkışlar)

Ben divan edebiyatının gazellerile mest oldum. Fakat sevgili İzmirimin, ismini yad ettikçe ciğerimi sızlatan sevgili İzmirin İki Çeşmelik kızının incir işlediği esnada okuduğu Türkçe şarkıya da mest oldum. (Alkışlar)

Ben o sevgiliyi atlas şalvareyle başının üzerinde altın işlenmiş takyesiyle gördüm. Ben onu Şairi şuridedilin:

O gül endam bir al şale bürünsün yürüsün
Ucu gönlüm gibi ardınca sürünsün yürüsün

beytinde olduğu gibi bir şala sarılıp büründüğünü görerek de sevdim. Sonra üç peşli entarisiyle, canfes terliklerle salınırken yine gördüm, yine sevdim,

Başında horozu belinde kuşağı sedef kakırlı sediri üzerinde uzanmış, yahut Sâdaabatta, Göksuda seyrana çıkmış halile gördüm, yine sevdim.

Fakat tabiatra her şey tekâmülden, inkılâptan ibaretse, bazan tekâmül, bazan inkılâp, devirden devire geçtiği gibi her devrin zevki de biribirinin aynı olmaz.

Ben son devrin, İpekiş'in kelebek kanadı kadar ince, zarif dört metrelik kumaş ile giyinmiş, başında küçücük beresiyle bir rüzgâr gibi kaldırımlar üzerinde seke seke giden ve rüzgâr mı onu götürüyor, o mu rüzgârı götürüyor diye insanı şüpheye düşüren haliyle de Türkçeyi gördüm ve sevdim.

Daha ileri gideceğim: ancak dört karış bir ölçü ile ölçülecek kadar mayosiyle denizden çıtlıplak çıkarak, küçük vücudunda tabiatın kendisine bahşettiği nekadardar kuva varsa onu mağrurane güneşlere sermiş haliyle de gördüm ve bu haline de bayıldım.

(Alkışlar)

Müsaade buyurursanız ben Türkçeyi bu halinde anlatacağım. Yani bütün libaslardan sıyrarak çıtlıplak alacağım. Öz Türkçeyi alacağım ve onu müdafaa edeceğim, bu demek değildir ki müdafaa etmek kuvvetini kendimde görüyorum. Fakat zannediyorum, bahis böyle bir mecra takip etti ki bu mecranın bu noktasında bu müdafaa lâzımdır. Öylelerine tesadüf ettim ki Türkçeden şikâyet ettiler, Türkçeyi ifadeye gayri sâlih, fakir hatta belki bir küfür kabilinden Afrika zencilerinin vahşi lisanından ancak bir parça daha yüksek görüyorlar. Bunu reddediyotum ve yalnız ret etmek, sözde bırakmak kâfi değildir. Bunun böyle olduğunu ispat etmek için Garbin dört büyük lisanını alacağım ve kendimi sabırız suüstünal etmek tehlikesine koyacağım.

Hanımefendiler, Beyefendiler,

Hepiniz lisan mesaili ile, milletin mevcudiyeti maneviyesinin yegâne tercümanı olan ve bir milleti ancak o suretle fikren, irfanen yükseltebilecek olan lisan meselesiyle alâkadersiniz.

(Alkışlar)

Eğer sizi mahviyetkâr gibi görünen bir zemine sürükletsem beni affediniz. Çünkü yalnız sarıdan, nahvden hatta imlâdan, yazıdan bahsedeceğim. Bunlar öyle meselelerdir ki hepimiz biliyorsunuz, fakat onları daha ziyade burada ekseriyeti teşkil eden muallim hanımefendiler ve beyefendiler bilirler. Eğer bir yanlışlık yaparsam beni irşad etsinler. Tabii bu yaşında sarfın, nahvin tahattur edeceğim kaidelerini pek derin kuyuların içinden çıkaracağım. Olabilir ki hata ederim. Beni irşat edenlere müteşekkîr kalacağım. Zemin pek vâsi. Maamafih ben bunu teksif, taslip ettim. Affediniz bu lûgatleri kullanmağa mecbur oldum. Kondanse,

komprime mukabilinde kullanıyorum. İstiyorum ki, bu kadar saatin yetkovanı sabrınızı tüketmeyecek kadar o küçük komprimeyi sürükleyebilsin.

İki lisan arasında mukayese nasıl olur? Onu evvelâ yazısı ile almalı. Yazı ki savtları, heceleri ve hecelerin inhinalarını tersim etmek için bir âlettir, bu vazifeyi o yazı görebiliyor mu göremiyor mu?

İmlâ: imlâ daha ziyade yazıyı tabidir, yoksa kısmen yazıya tabi olmakla beraber telâffuza mı tabidir? Ve bu ikisine tabi olmakla beraber hepsinden ziyade lisanın kavaidine mi tabidir? Bu da bir nazar köşesidir. Sonra isimlerin harfi tarifi var mı? Harfi tarifi yoksa — ki Türkçe öyledir — bunda bir mahzur var mı? gerek harfi tarifle olsun, gerek harfi tarif makamına kaim olan sıfatı tayiniye ile olsun, ismin bunlarla olan münasebeti nedir? İsim bir sıfat alırsa sıfatla münasebeti nasıldır, isimlerde cinsiyet var mıdır? Sıfatlarla mutabakat kavaidi nasıldır? Sonra isimlerden sıfatlar ve sıfatlardan isimler nasıl teşekkül eder? Daha sonra her lisanın kökünü teşkil eden fiiller gelir?

Görüyorsunuz ki çerçeve pek büyüktür. Fakat bu çerçevenin içinde seri bir celvân yapacağım. Çünkü ufak bir işaret sizin zaten bildiğiniz ufukları daha ziyade açmağa medar olacaktır. Bu dört lisandan en evvel İngilizceyi alacağım, İngilizce ki dünyanın en zengin bir lisanıdır. İki yüz bin kadar lügati varmış, bunu murakabe etmedim, saymadım ve zannederim ki saymak için de ömrüm kâfi gelmez. Fakat ihtimal dahilindedir. İngilizler kadar edindikleri her serveti muhafaza eden bir milletin, onlardanberi dünyanın her tarafından lisanlarıyla gelmiş bütün lügatleri toplayıp, bu bizim malımızdır diye muhafaza etmeleri pek mümkündür. Dünyanın en müteşir lisanı İngilizcedir. Bu müteşir lisan hakkında bir lâtife yapmağıma müsaade buyrunuz. Dünyanın buzlu çöllerinden, ummanların en küçük adalarına kadar, nereye gidilse, oradaki insanlardan hangisine müracaat edilse onların ağızları açacak anahtar İngilizcedir. Eğer, Jülvernin eserlerindeki kamere seyahat hayali bir gün tahakkuk ederse ve oraya bir mütefennin heyet gide bilirse diyeceğim ki, belki o mütefennin heyet orada kendilerinden evvel gelmiş bir İngiliz zümresine ve bir İngiliz bayrağına tesadüf edecekler ve kamerin sekencesi arasında İngilizcenin taammüm ettiğini göreceklere. Maamafih hance bu lisan bütün servetine, bütün sahai intişarında ve şimdiye kadar fende, hikmette, sanayide ne kadar mebahis sayılabilirse hepsinde ezcümle edebiyatta, Fransızların pek müftahir oldukları edebiyatlarını mensi bırakacak kadar zengin olan edebiyatlarında kütüphaneler alamıyacak kadar eser vücude getirmiş olmasına rağmen teşkilâtına dikkat edilince görülür ki âdeta iptidai bir kavmin dili gibi basittir. Meselâ imlâsı ve telâffuzu... Yazı telâffuzu tersim için yapılmıştır. Fakat İngilizcede böyle değildir. İngilizcede ne yazılış telâffuza uyar, ne de telâffuz imlâyâ tevafuk eder. Bunun en batiz misalini İngiliz Ansiklopedisinde bulacağız. Ansiklopedileri açıldığı vakit, bir Fransız isminin, bir Alman isminin

nasıl telâffuz edileceği, yanı başında kendilerinin nasılsa kabul ve itiyad ettikleri tarzı telâffuza uydurarak tayin edilmiş olduğu görülür. Bunlar öyle acip ve garip bir imlâ ile yazılmışlardır ki bunu ma'kul görebilmek için İngiliz olmak lâzımdır.

İngilizcede tek bir harfi tarif vardır, tetabuk yoktur. Sıfatlar daima isimlerle takaddüm eder. İngilizcede edatı cemî «s» dir, «ss» okunur. Bu nokta nazardan Türkçe ile müşabeheti vardır. Mutabakat kaidesine tâbi olmaması, sıfatların kendisine takadüm etmesi, nadir istisnalardan kat'ı nazar alâmeti cem'in münferid olması ve alâmeti cem'in telâffuz edilmesi Türkçe ile müşabehet gösterir. Fakat fiiller öyle değildir. Sonra masdar ki Arapça isminin delâlet ettiği veçhile her şey ondan sudur edecektir tek bir kelimedir, alâmeti yoktur ve ekseriyetle hal, muzari, ismi mef'ul bazan da hikâyci mazi fil, hal olur. Bunları yekdiğerinden tefrik etmek için kendilerine refakat eden siyakısibaka bakmak, dikkat etmek lâzımdır. Sonra masdarı kendi kendisine tarif edecek bir lâhikaya bile lüzum görmemişlerdir. Başına bir (To) getirerek masdar yapmışlardır. Bu surette fiil muhtelif ihtiyacı, eşhasa ve ezmineye taallük eden ihtiyacı temin ediyor. Bunun için ef'ali ianeye müracaat ediyorlar. Meselâ (ben okuyacağım) yerine (ben istiyorum okumak) denir.

Sonra istifham sureti... istifham yapabilmek için müsaudenizle hatırıma gelen bir şeyi söyleyeceğim:

Eibette dikkat buyurmuşsunuzdur ki garp lisanlarında istifham şekli zamirin fiilden sonra gelmesi suretile y.pdır. Bütün garp lisanlarında böyledir. Niçin böyle olmuştur? Ben zannediyorum ki bu bir ses mes'elesidir. O lisanlar kendi kendilerine istifham icad edememişler. İstifham şeklini kendileri sesle vermişler. Bunu Türkçe ile ifade etmek lâzım gelirse — ki bazan memleketimizde o yolda istifhamlar işitiriz — (geliyorsunuz siz?) demek kabilindedir.

İngilizcede böyle değildir. Ef'ali ianenin istifham şekilleri böyle ise de diğer bir fiilî istifhama tahvil etmek için (yapıyor musunuz gelmek) ve yahut (gelici misiniz yapmak için) demek lâzımdır. Bunu daha ziyade tafsil etmiyeceğim.

Görüyorsunuz ki İngilizcede fiiller aynıyle kolnuk değneklerine dayanarak yürümeğe çalışan bir kötürümdür. Kısaca söyleyeceğim ki Türk fiili genç, şatır, adalesinin bütün kuvvetlerini, kemiklerinin bütün elâstikiyet kabiliyetlerini türlü türlü egzersizlerle tevsi ve tenmiye etmiş bir gürbüz delikanlı çevikliğile gezer, oynar, sıçrar. Türkçe fiilleri ben ancak bu suretle görüyorum ve dünyada az çok bildiğim lisanların hiçbirinin fiilleriyle Türkçenin fiillerini kabilikıyas görmüyorum. İngilizcenin garabetlerinden bahsetmeğe lüzum yok. Gerek Anglisizim nev'inden tabirler ve gerek bazı fiillerin garip isti'malleri hadden aşırıdır. Meselâ (toforget) fiili; bilmem bunu nasıl Türkçeye tercüme edeyim? İstihsal etmek, almak manasiyle kabili ifade görülür mü? Herhangi bir İngilizce lûgat kirabını açınız (toget) in yanı başında sütunlarca mahalli isti'malinî görürsünüz. Bunların hepsi İngilizceye mah-

sustur. Kabili terceme değildir. Hiçbir zaman, uzun müddet İngilizce ile ülfet ve itiyad hasıl etmemiş bir yabancı (tofget) fiilini bir İngiliz gibi söylemeye kadir olamaz.

Almancaya geliyorum: Almanca dünyanın en kuvvetli lisanlarından biri ve belki birincisidir; denebilir ki Almancanın kuvvetine yetişecek bir garp lisanı yoktur. Fakat bunun kadar müşkül, bunun kadar insanı şaşırtıcı, bunun kadar yabancıları kaide hücumu içinde bunaltıcı bir lisan tasavvur edilemez. Yazısı belki en mazbut olan, telâffuzu ile imlâsı en mutabık olan lisan Almancadır. Bu itibarla şüphesiz hepsinden kolaydır. Fakat güya bu kolaylığı verdikten sonra acısını çıkartmak istemiş gibi yalnız harfi tarif ve sıfatı tayiniyedeki zorlukları zikretmek kâfidir. Harfi tarif mücerret ve müzekker (der), müennes ve cem için (die), muzafünileyh için müzekkerde (des), mefulünileyh için (dem), mefulünbih sarib için de (den) dir. Der, die, des, dem, den diye böylece beş harfi tarif vardır. Dört takdir var; mücerret, muzafünileyh, mefulünileyh, mefulünbih. Bu dört takdirin müzekker ve müennesleri hep bu beş harfi ta'rif ile idare edilir, ve bundan içinden çıkılamıyacak karışıklıklar zuhur eder. Güya bunların müşkülâtı yetişmiyormuş gibi bir de nötr vardır. Bu nötr hakikatte müzekker ve müennes olmayanları ifade etmek için midir? Hayır; hakikatte müzekker olana bakarsınız, lisanda müennestir. Müzekker olana bakarsınız, lisanda nötrdür. Şu halde üç kerre dört on iki eder. Dörtte cemî koyunuz, on altı. On altı hali tarif etmek için topu topu nötrlere mahsus (das) ile altı harfi tarif vardır. Öyle oluyor ki, müfret müennesin harfi tarifi aynı zamanda cem'in de harfi tarifi oluyor. Bundan dolayı ara yerde ne kadar çarpışmalar, karışıklıklar olduğunu takdir buyurursunuz.

İkinci müşkülât: sıfatlar isimlere lâhik olduğu vakit onlar da İngilizcede ol-
dağcı gibi mevsufa takaddüm eder. Fakat mavsuf meselâ muzafünileyh ise o da muzafünileyh olur. Ancak aynı şekilde muzafünileyh yapamazsınız ki... bil-
mem Almancaya ülfetleri olmayanlar takip edebiliyorlar mı? — Meselâ bir ismin nihayeti ne yolda yapılmış ise, müennes, müzekker veya nötr ise, canlı veya cansızsa, ismin nihayetine ne yolda bir lâhika gelecekse kendisine refakat eden sıfatın nihayetine de aynı lâhikanın konması lâzım gelmez. Bilâkis... Sıfatın kezaîk kendi bünyesi, kendi teşekkülü, kendi inşasına göre ne yolda bir lâhika alması lâzım gelirse o yolda bir lâhika alır. Velhasıl bu retabuk kaidelerinde yanılmamak için daima bir ip cambazı gibi dikkat etmeğe mecbursunuz.

Maamafih Efendiler, bütün bu müşkülâta rağmen, dikkat ettim, biz Türkler Almancayı Fransızcadan daha çabuk ve daha kolay öğreniyoruz. Bir Almanyaya giden gençlerimize, bir de Fransaya giden gençlerimize bakıyorum. Fransaya gidenlerin çoğu bozuk bir Fransızca ile dönüyorlar. Bilâkis Almanyadan gelenler Almancayı düzgün öğreniyorlar. Hatta tahsil çağlarını geçirmiş erkânı askeri-yeden birçok kimseler tanıyotunu ki, bir sene Almanyada vazife almakla Almancayı güzelce öğrenip avdet ediyorlar.

Almanca'nın fiilleri de pek zengindir. Prefiksler yani başa gelen lâhikaları almak suretile gayet zengindir. Fakat öyle fiiller vardır ki, söylerken cümlenin yapılışına göre, ikiye bölünmüştür. Öyle fiiller vardır ki bazan bölünür. bazan bölünmez. Bunların arasında insanın kendisini kaybetmemesi pek büyük bir mümareseye mütevakkıftır.

Şu birkaç işaretle Almanca'nın karışıklıklarını anlatmış olduğumu farz ve daha ziyade tafsili zait addederek İtalyancaya geçiyorum:

İtalyanca Neolatin lisanlardan en ziyade Lâtinceye yakın olduğu ve lehcesinin menbaini doğrudan doğruya daha kısa bir mesafeden aldığı için diğer neolatin lisanlardan nisbeten daha ziyade safıdır. Ve hemen bütün kelimelerin — pek azı müstesna olmak üzere — nihayetinde sait vardır. A, I, O, E. Bu pek güzel, hususile teganni için, musiki için pek müsait bir hususiyettir. Fakat sıfatlarla — sıfatlar nevinde olursa olsun — mevsufların murabakatı lâzımdır. İtalyancada başlıca zorluk bundan ibarettir. Kullandığınız isim müfret müzekker mi, bütün kendisinden evvel ve sonra gelen sıfatları da müfret müzekker kullanacaksınız. Cem'i müzekker mi, kendisinden evvel ve sonra gelen sıfatları cem'i müzekker kullanacaksınız. Pek Almancaya kabili kıyas değil, fakat İtalyancada da bir mahzur var: eğer sıfatın nihayetindeki harf müennes olmak için, cemi olmak için ismin nihayetindeki harfin aynı olmayıp ta farklı olursa, isim başka türlü, sıfat başka türlü olur. Diğer bir müşkül daha var. Bizim bir vakitler nazmımızda olduğu gibi imale ve zuhaf... Bu İtalyanca nazımda başka bir şekilde vaki'dir. İmale ve zuhaf bizde bir vakitler nazmın müşkülâtına karşı tecviz edilmiş müsamahalardandır. İtalyancada da kafiye bulmak için yahut vezne uymak için kelimeler yarı yerinden bölünüyor. Onun için İtalyancada tettebbüü ileri götürmemiş olan bir adam hususile eski şairleri, meselâ (Dante) yi, (Petrarka) yi anlamakta pek çok müşkülât çeker.

Fransızcaya gelelim:

Fransızca hepimizin tanıdığımız bir lisanıdır. Bu zengin, güzel, zenginlik ve güzelliği ile her şeyi tam ve vuzubla ifade eden ve Harbi Umumiye kadar müferit siyaset lisanı addedilen lisan, öyle bir dildir ki dünyada mücbeden yaşayacak olan eserler vücutte getirmiştir. Öyle bir lisan ki onu herkes söyler ve herkes sever. Bilhassa İstanbul sokaklarında Galatadan Şişliye kadar daima bu lisan işitilir. Buna rağmen denebilir ki mütemeddin dünyanın en garip lisanıdır. Hele Türkçe ile yanyana konuşacak olursa bu garabet büsbütün sırttır.

Birkaç misal alalım:

Hepimizin bildiğimiz şeylerden bahsedeceğim. Fransızca bir kelimeyi cemi yapmak için o kelimenin nihayetine bir (S) koyarız. Hiçbir vakit bu konan (S) yi söylemiyoruz. Şu halde (S) yi niçin koyuyoruz? Maanası yoktur. Hatta bazı kelimelerin nihayeti konson olursa alâmeti cem olan (S) geldiği vakit bizi o son harfi o-

kumaktan da menediyor. (Un oeuf) de (F) okunuyor, cemî halinde (S) yi okumadıktan başka (F) yi de okumuyoruz. Peki bunu da affedelim. Tek bir alâmeti cem olsa, hayır, öyle değil: diyorlar ki kelimenin sonu şu veya bu olursa (S) konmayacak (X) konacak. Kelimenin sonunda S, X, Z olursa hiçbir şey konmayacak, sonra diyorlar ki, (ou) ile biten yedi kelime vardır. Bunları dua gibi ezberleyin. Bunların da nihayetine (X) koyacaksınız. Buna da tahammül edelim. (Al) ve (ail) ile biten kelimelerin cem'ini (aux) ile yapacaksınız. Biraz nazik davranarak buna da muvafakat edelim, evet amma filân, filân ve filân kelimeleri de ezberlemek mecburiyetindeyiz. Çünkü orada iş yine değişir.

Sonra isimlerin sıfatlarla mutabakatı... Pek âlâ mutabakat yapalım, fakat tek bir kaide ile... Hayır, sıfatların tenisi çeşit çeşit olur. Nihayetine (E) ilâve ederler, okumazlar. Nihayetinde bir konson vardır. Meselâ (X) vardır. (S) ye tahavvül eder. (F) vardır (V) ye tahavvül eder. Mütemediyen bir sıfatı müennes yapmak için muhtelif kaideleri hatırlamak mecburiyetindeyiz. Sonra bir müşkülât daha: sıfat ismin evveline mi, sonuna mı koyacağız? Diyorlar ki şu şu şekilde bu maanalara gelen sıfatları evvele, ve şu şu şekillerde de sona koyacaksınız. Sonra bazısını evvele, bazısını sona getirmek mümkündür. Evvele getirirseniz şöyle olur, sona getirirseniz böyle olur. Misal olarak kitaplarda (Une clef fausse) ve (Une fausse clef) yi zikrederler.

Fiiller, aynı İngilizcede olduğu gibi yardımcı fiilin müdahalesile mana iktisap eder. Sonra Fransızca'nın bir nabîsesi daha; İtalyancada da, Almancada da erbabı lisan tarafından dikkat edilmiştir ki — bunu benden daha büyük bir salâhiyetle mevkîi bahse koyacak üstatlarımız vardır, belki yanılıyorum, fakat benim de hatırımda öyle kalmıştır — lisanlarda en ziyade müstamel olan fiiller hangileri ise gayri kıyasî olanlar da bunlardır. İnsanlar çok kullanmak mecburiyetinde buldukları fiilleri tasrif edebilmek için onu herhangi bir kaideye uydurmaya lüzum görmiyerek lisanlarına nasıl uygun gelmişse o yolda tasrif etmişlerdir. Onun için saydığım dillerde gayri kıyasî fiillere müracaat edilecek olursa görülür ki bunların hemen hepsi en çok kullanılan fiillerdir. Türkçe fiillerden sonra bahsedeceğim.

Efendim, müsaade buyurur musunuz bir Fransız dostuma yaptığım bir oyunu hikâye edeyim. Politeknikten çıkmış pek zeki, muktedir bir dostum vardı. Uzun bir zaman için Türkiyeye oturmağa gelmiş idi, burada vazifedardı, pek zeki bir adamdı. Hususile şimdiye kadar tanıdığım Fransızların içerisinde Fransızca'yı en iyi bilen bir zattı. Bu, birçok ecneblerin yaptığı gibi buraya gelince Türkçe öğrenmeye lüzum görmüş, bir hoca tutmuş idi. Bu hocayı tanımayordum. Fakat hocanın nasıl talim ettiğini tahminen bilirim. Pek az zaman zarfında Türkçeyi öğrenmeğe başladı, fakat sonra diğer ecnebler gibi ders almaktan vaz geçti. Sebep olarak ta dilimizin zorluğunu gösterdi. Biz Fransızca'yı şöyle, böyle öğreniyoruz. Fransızca Türkçeden daha çok zordur dedim. Aman ne di-

yorsunuz dedi. Lisan talimine mahsus olan kitaplardaki temlerden cümleler gibi kısa bir cümle yazdım. Bu cümlenin başında (Je) vardı. Dedim ki bakınız, ik kelimede (e) harfini buluyoruz. Yalnız bu harf için ben kaç kaide bilmeğe mecburum. Bu harfi tek hecada (e) = (ö) olarak okuduk. Hoca birden fazla olsaydı okunacaktı. Bu harfin üzerine é è ê ë işaretleri korsunuz ve o zaman sesini değiştirirsiniz.

Gene böyle (E) sesini veren (ai, ei), (ais, ait, aient) gibi birçok mürekkep-saitleriniz var. Yine bu (e) harfi te'nin alâmetidir. Yine bu harfin imdadına müracaat ederek (G) harfini asil sesile okuma bilmek için onun yanına getiriyorsunuz.

Cümleye devam ettikçe her adımda birçok kaidelere çarpıyorduk ve bu kaidelerde birçok garabete ve mantıksızlığa tesadüf olunuyordu.

Fransız dostum gülmekle iktifa etti, fakat ben bahsi kazanmıştım.

Efendiler, size bir eğlence kabilinden teklif ederim. Herhangi bir Fransızca cümleyi alınız ve bunda ne kadar mantığa muhalif şeyler varsa onlarda tevakkuf ediniz. Şu gayet mücmel misallerle sabit oluyor ki Türkçe en sade ve ma'kul, mantıkî bir dildir.

Bu misalleri Arapça ve Acemceye teşmil etmek mümkündür. Hele Arapçaya. Bizim mekteplerde senelerce Arapça öğretirlerdi. Fakat o kadar çalışmağa rağmen bir Arapça kitabı okuyup anlayacak, bir Arapla konuşacak kadar lisan öğrensem yanmazdım. Evveleminde emsile, bina, avamil, sarf, ızhâr. Bunları da öğrenirken bir yandan şerhleri okuyacaksınız, mastarları ezberliyeceksiniz. Bunlar kaç tane bilir bilmem. Kadûn, fiskur, şüglûn, da'va, zikra, büşra, jahmeten, nişdeten, zübdeten... (32 tane sesleri), evet otuz iki olacak.

Muhterem hanımefendiler, beyefendiler;

Eğer Arapçanın müşkülâtı kendisine ait ve müunhasır olarak kalsa idi mes'uliyeti yalnız kendisine ait olurdu. Fakat maalesef o müşkülât asıl bize sirayet etti.

Türkçenin kudretsizliğinden, kifayetsizliğinden şikâyet edenlerden ufak bir temas ile bahsetmiştim. Ben diyorum ki, Türkçe eğer ifadeye salih değil diyorlarsa hakikatte bu, ifade olunacak maksadı lâyikiyle tesbit edememiş insanların şikâyetidir. Bir insan düşündüğünü lâyikiyle tasarlarsa ve herhangi bir lisanı biliyorsa bu düşündüğünü o lisanla ifade edememesi bana mümkün görülüyor Çünkü kendisinin kabiliyeti, istiyimal ettiği lisandan ibaret olduğu için düşüncesi de o lisanla tâbi olması lâzım gelir. Eğer düşüncesi bildiği dilin daha ilerisine gidiyorsa bu delâlet eder ki, daha mükemmel bir yabancı lisanına aşınadır. Türkçenin kifayetsizliğinden mütercinler şikâyet ederse bunu kısmen haklı ve kısmen haksız bulacağım. Haklı bulacağım, çünkü Türkçenin henüz takarrür etmiş lûgati olmadığı gibi, her kelime muayyen bir mefhum için tesbit edilmemiştir. İlim ve fen kitapları için tam ıstılah yoktur. Fakat buna mukabil Türkçenin meziyetleri sayılamıyacak kadar çoktur. Meselâ Türkçede harfi tarif yoktur. Sıfatla isim arasında mutabakat yoktur. Sıfat daima isme takaddüm eder. Fiiller daima seyyal ve meyyaldir. İnsanla-

nın her türlü ihtiyacına kâfi ve tasrifi mümkün, her safhaya göre kisve alabilecek böyle bir fiil dünyanın hiçbir lisanında yoktur. İstifham, meçhul, tadiye, menfi, ne yapmak istiyorsanız buna bir harf ilâvesile muvaffak olursunuz. Fiillere şibih iane fiillerini ilâve ettiğimiz zaman öyle şekiller görüyoruz ki buna garp lisanlarında tesadüf etmek imkânı yoktur.

Şu halde bu kadar kolay, cevheri bu kadar zengin ve bünyesi bu kadar sağlam olan Türkçe nasıl oluyor da bu Kurultayın toplanmasına sebep teşkil eden nakiselerle dolu kalmış oluyor? Nakiseleri neden ibarettir? Ben öyle iman ediyorum ki bunun yegâne sebebi Arapçanın müdahalesidir. Acemceyi bırakıyorum. Zaten onun müdahalesi pek az mikyastadır. Bunların, yani acemce kelimelerin hepsini söküp atarsak hiç te ziyan etmiyebiliriz. Fakat Arapça? Samih Rifat Beyefendinin dedikleri gibi Arapça, kapımızı ufak bir açmakla derhal bütün efradı ailesiyle, hatra dadılarıyla beraber içeri hücum etmiştir. Ve biz bunlara kapımızı büsbütün açmışız. Hatta bir kanadını değil, iki kanadını açmışız. Ve nihayet kendi atalarından kalan tarlaları işletmeyip te mürabahacıdan faizle para alan mirasçılar gibi istikraz ettiğimiz parayı yemişiz ve atalarımızdan kalan tarlaları kendi haline bırakmışız, hatta biraz daha ileriye gitmiş olsaydık mürabahacı gelip kolumuzdan tutarak bizi atacak, atalarımızdan kalan tarlalara da sahip olacaktı. (Alkışlar) Benim gibi fennin önünde ancak tahtaperdeliler arasından sinema seyrederek gibi parmaklık haricinde kalanların salâhiyeti dahilinde değil ise de, bütün fen erbabından işitmiş olduğum bir düstur vardır: Her zihyat cisim, kendisinden yabancı olarak gelmiş olan cismi atmaktır. Eğer o yabancı cismi atmayacak olursa, meselâ bir iğne çıkarılmamış olursa maazallah dönüp dolaşıp memarı intac edebilecek olan nazik bir uzva saplanabilir. Yahut bir yerde tekayyüh eder, ve nihayet bütün manzumei hayatiyeyi ihlâl eder. Bir teşbih hatırıma geldi. — Teşbihler hiçbir şey isbat etmez, fakat ekseriya pek çok şeyi tanzih eder. — İstanbullu olanlar veya İstanbullu bilenler büyük parkın kapısının karşısında Alemdar caddesi tevsî edilirken meydana çıkmış olan büyük, yaşlı bir çınar ağacını tanırlar ve dikkat etmişizdir ki onun göğsüne bir mezar taşı saplanmış kalmıştır. Yanı başında kabristandan mı, yoksa bir mezar taşından mı, hülâsa herhalde mezara müteallik olan bir şey. Eğer o çınar ağacı asırlarca her türlü şedaidi havaiye ile, her türlü tehlikeli ihtimalât ile mücadele edecek kadar kavi olmasaydı, bir natin fidan olsaydı ne olacaktı? O taş onun öyle bir yerine saplanmış olacaktı ki usaresini kıracaktı ve fidanı kurutacaktı. O çınar mukavemet etti; onu yutmağa kalktı. Maatteessüf yutamadı. Nitekim Türkçenin Arapçayı yutmadığı gibi. Fakat Arapçanın taşı, bizim bağrımıza saplanmış olan taş, bizim lisanın kuvvei hayatiyesini tatil ediyor. Efendiler, o taş onun gövdesinden, onun bağrından söküp kurtaracak bir el lâzımdır. Bu elin kimin eli olduğunu hepimiz biliyoruz. Onun şimdiye kadar ne çok kudret tecellilerini gördük. O uzandı, düşman dritnotlarının İstanbul şehri üzerine köprüden uzanmış olan top-

larını söktü attı. O el uzandı, vatanın deryalar gibi sinesinden kan boşaltan düşman süngüsünü kırdı, attı (Sürekli alkışlar). O el bizim asırlardanberi hayali muhal olan ve ne vakit kalkacak diye düşündüğümüz bir şeyi kaldırdı. Öyle bir şey ki şimdiye kadar milletin irfan ve temeddün kabiliyetlerini tatil ediyordu. Kolları bağlı idi. O el uzandı, evlerin kafeslerini, kadınlara peçelerini çekerek yırttı, attı (alkışlar). Ve birdenbire bu el, yüz binlerce evlâdını kaybetmiş olan bu memlekete nüfusunun yarısını ihda etmiş oldu. Yine o el bir harf inkılâbı yaptı ki eğer harf inkılâbını tekâmülden bekleseydik bunu görmek hiç müyesser olmayacaktı. Yirmi yaşında idim. Hizmet gazetesini yeni tesis etmişim. Benimle beraber cesurane yürüyen bir arkadaşımınla, zevallı Tefik Nevzatla, bir sütun açmıştık. O zaman lâtin harflerinden bahsetmek kimin haddine düşmüştü? Fakat hiç olmazsa her hecanın önüne bir sait koymak suretile bir sütun açtık. Muhtelif meslekler için Anadolu halkına müracaat ettik. Mesleğinizde Türkçe bildiğiniz sözleri bize bildiriniz dedik. Hiç satılmıyan gazetemizin bu yüzden yüzlerce nüsha satışı arttı. Anadoludan her posta bize paket paket mektup geldi.

Biz bunları yeni imlâ ile yazmağa başladık, fakat bir gün bizi Vali davet etti. Bereket versin ki vali namuslu ve gençlere karşı müşfik bir zattı. "Efendiler dedi, Maarif Nezaretinden emir aldım. Siz böyle bir sütun açmışsınız ve imlâ için böyle bir teşebbüs yapmışsınız, bunda devamınız teşvişi efkâr ve tahdişi ezhana, meydan verir deniliyor, (gülüşmeler) onun için bundan ferağat etmenizi tavsiyeye beni memur ettiler" dedi. Biz de tabîi vaz geçtik. O zamandan bu zamana kadar gerek imlâ için, gerek lisan için az mı teşebbüs oldu? Fertlerin kendi kendilerine getirdikleri bir sermaye vardır, her halde kurulacak olan bir bina için kimisi mendilinin içinde iki avuç kum, kimisi bir dikiş yüksüğü içinde bir parça kireç getiriyor. Hepsini birden taklip zamanı geldiği vakit bir hamle ile zaten münferit teşebbüs olarak vücade gelmiş olan tekâmül hadiselerini bir arada toplayacak surette bir hamle yapmak, bir inkılâp hamlesi yapmak lâzım gelir. Bu sayede inkılâp hamlesi harp inkılâbını gösterdi. Dünyada hiçbir naziri görülmemiştir ki, yirmi dört saat içinde bir milletin bütün matbaaları, mürettepleri, mektepleri, memurları yazılarını değiştirsin, posta memurları, müvezzileri ve sairisi birden sağdan sola giderken, soldan sağa yürüyüşün, yirmi dört saat içinde bu hayale sığınmaz değişiklik vücade gelsin. Bu bir mucizedir.

Bütün dünya tarihlerinin zaptettiği bir harikadır. Bu ne ile yapıldı? Büyük bir kuvvetin müdahalesi ile yapıldı. Bugün Dil Kurultayı ve bundan doğacak olan inkılâp ta yine o kuvvet sayesinde olacaktır. Onu kemali hürmetle tebciil ve takdis edelim (şiddetli alkışlar).

Reis — On dakika istirahat.

Kapanma saati 15,30